

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Хорошун О.В., викладач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті автор розглядає деякі питання режиму виконання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі, обґрунтовує власне бачення на дану проблему в кримінально-виконавчому праві України.

Ключові слова: режим, виконання, відбування, покарання, засуджені, довічне позбавлення волі.

Хорошун А.В. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РЕЖИМА ИСПОЛНЕНИЯ И ОТБЫВАНИЯ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ПОЖИЗНЕННОГО ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

В статье автор рассматривает некоторые вопросы режима исполнения и отбывания уголовного наказания в виде пожизненного лишения свободы, обосновывает собственное видение на данную проблему в уголовно-исполнительном праве Украины.

Ключевые слова: режим, исполнение, отбывание, наказание, осужденные, пожизненное лишение свободы.

Choroshun A.V. SOME QUESTIONS OF REGIME OF EXECUTING AND SERVING LIFE SENTENCE / Dnipropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

The article is dedicated to some questions of regime of executing and serving life sentence and the author's point of view on this problem.

Key words: regime, executing, serving, punishment, convicts, life sentence.

Перш ніж давати характеристику режиму виконання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі, слід окреслити його поняття. Урозуміння поняття дасть нам змогу перейти до комплексної характеристики даного виду режиму. Поняття режиму виконання і відбування покарання взагалі, є одним з найважливіших понять у кримінально-виконавчому праві оскільки саме режим є інструментом за допомогою якого здійснюється кара під час відбування засудженим кримінального покарання, в тому числі, і у виді довічного позбавлення волі.

Поняття режиму не є характерним виключно до українського законодавства. Поняття режиму закріплено у КВК Російської Федерації, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Азербайджанської Республіки. У науковій літературі визначення режиму завжди характеризувалося багатоаспектністю і не мало єдиного визначення.

Теоретичну базу підготовки статті склали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: І. Богатирьова, В. Василець, С. Ветошкіна, А. Васильєва, О. Джужі, Т. Денисової, М. Деткова, Г. Долженкова, В. Казанцева, О. Колба, В. Козлова, С. Лузгіна, В. Меркулової, Ю. Нікітіна, В. Наливайко, О. Неживець, Г. Поліщука, М. Панасюка, Л. Сабліна, Л. Стрелкова, А. Степанюка, В. Трубнікова, І. Ускачова, Т. Уханова, С. Шамсунова, І. Яковець та ін.

Мета статті полягає у теоретичному вивченні режиму виконання та відбування кримінального покарання у виді довічного позбавлення волі у кримінально-виконавчому праві України.

У вітчизняній юридичній літературі можна зустріти різноманітні поняття режиму: режим у місцях позбавлення волі, режим виконання покарання, режим відбування покарання, режим утримання засуджених. Як зазначено в тлумачному словнику, режим – це точно встановлений порядок життя, праці, відпочинку [1, 109]. Виходячи з цього вченими і дається поняття режиму виконання та відбування покарання.

У науковій літературі визначення режиму завжди характеризувалося багатоаспектністю і не мало єдиного визначення. Взагалі існує приблизно трьох десятків його визначень, зокрема, слід погодитися із вченими Козловим В.П., Нікітіним Ю.В. та Стрелковим Л.О. про те, що визначення і тлумачення, присвячені режиму, здебільшого зводяться до простого переказу правил, що регулюють життя засуджених і тих заходів впливу, якими забезпечується примусовий характер цих правил [2, 42]. Наведемо основні:

Режим – це діяльність виправно-трудової установи (нині УВП), що регулюється нормами виправно-трудового (кримінально-виконавчого права) з ізоляції засуджених та нагляду за ними,

здійсненню обмежень, пов'язаних з позбавленням волі, виконання засудженими власних обов'язків та здійснення належних їм прав, створенню умов для успішного використання засобів виправно-трудоного впливу, що гарантується заходами стягнень та заохочень [3, 113].

Режим відбування покарання – встановлені нормами...виправно-трудоного (на даний час кримінально-виконавчого) правапорядок та умови відбування покарання..., що забезпечують реалізацію кримінально-правової кари та заходів виправно-трудоного впливу у відношенні до засуджених для досягнення цілей покарання [4, 6].

Режим – встановлена кримінально-виконавчим законодавством сукупність правил поведінки засуджених і заходів, що здійснюються органами і установами виконання покарань, спрямована на досягнення цілей покарання.

Під режимом виконання і відбування покарання мається на увазі сукупність норм кримінально-виконавчого права, що регулюють порядок, і умови виконання і відбування кримінальних покарань, які забезпечують реалізацію покарання засуджених і створюють умови для ефективного застосування інших засобів карального впливу [5, 148].

Режим можна визначити і як закріплену в кримінально-виконавчому законодавстві сукупність правил поведінки засуджених і заходів, що здійснюються органами, виконуючими покарання, і необхідні для реалізації кари і досягнення мети покарання.

Під режимом також можна розуміти встановлену правовими нормами та регульовану адміністрацією УВП систему правил поведінки засуджених, що виражає кару, диференціацію правообмежень та забезпечуючи застосування заходів карально-виховного впливу з метою виправлення засуджених, попередження вчинення ними нових злочинів та інших правопорушень.

Деякі вчені пропонують більш широке розуміння режиму і тому дають його визначення у широкому та вузькому розумінні. Під режимом у широкому розумінні можна вважати усю сукупність заходів, за допомогою яких здійснюється процес виправлення ув'язнених. Режим у цьому змісті включає у себе регулювання усіх аспектів життя ув'язнених в УВП, у тому числі і суспільно корисну працю та виховну роботу.

Під режимом у вузькому змісті розуміється встановлення певних правил ізоляції засуджених, їх поведінки, прав та обов'язків, обумовлених фактом відбування покарання, регулювання порядку пересування в межах місця позбавлення волі, регламентація форм спілкування ув'язнених з оточуючим світом, система заходів стягнення та заохочення [6, 55].

Таку ж саму позицію про розділення поняття режиму на два визначення підтримували і автори підручника радянського виправно-трудоного права. Але, дозволимо собі приєднатися до думки тих авторів, які розглядають режим як поняття суцільне, оскільки його розділення навряд чи можна назвати доцільним. Таким чином, у запропонованих визначеннях і тлумаченнях поняття режиму можна виокремити певні ознаки, що є негативними: занадто широкий загальний підхід до тлумачення режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, що в остаточному підсумку призводить до втрати в самому визначенні його власного змісту та перетворення терміну «режим» у збірне позначення й поглинання ним інших правових явищ; включення до поняття режиму деяких вимог і умов виконання покарання, що призводить до того, що не всі з них можуть бути віднесені до норм, які визначають режим відбування покарання; неясність співвідношення режиму відбування покарання з поняттям дисципліни засуджених.

При аналізі наведених визначень, можна дійти висновку, що майже всі автори надають режиму єдиний зміст і відносять вказане поняття до позбавлення волі. Таким самим чином діє і законодавець, відносячи поняття режиму виключно до позбавлення волі.

У ст.102 КВК зазначається, що режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених.

При аналізі режиму більшість вчених виводять такі його характеристики, як ознаки режиму, вимоги режиму, мета режиму, його функції та його забезпечення.

При визначенні основних та істотних ознак режиму слід виходити насамперед із властивостей, що визначають характер, правову природу, напрямок мети й завдання режиму виконання і відбування покарання. На наш погляд такими ознаками режиму виконання і відбування покарання у виді позбавлення волі є: суворо й точна правова регламентація режиму відбування покарання; можливість застосування примусових заходів для забезпечення дотримання правил режиму у випадку невиконання їх засудженими (порушення, відмові від добровільного виконання); фактична реалізація правил режиму (застосування, виконання і дотримання правових норм адміністрацією та засудженими) у процесі виконання і відбування покарання.

Режим, як основний засіб виправлення, повинен відповідати певним вимогам: обов'язкова ізоляція засуджених і постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість вчинення ними нових злочинів чи інших антигромадських вчинків; точне і неухильне виконання засудженим своїх обов'язків; різні умови тримання залежно від характеру і ступня суспільної небезпечності вчиненого злочину, особи і поведінки засудженого. Законодавець встановлює ще одну вимогу режиму (ч.2 ст.102 КВК України), якій необхідно приділити особливу увагу.

Режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності. Але вказана теза породжує запитання, якщо звести до мінімуму різницю між умовами життя в колонії та на свободі, чи не втратить покарання власного карального елемента?

Порядок утримання засуджених у виправних колоніях повинен відрізнятися від життя на волі, оскільки саме це і забезпечує каральну функцію покарання. Покарання неминуче спричинює страждання дій особі, до якої воно застосовується. Саме ця властивість, яка є необхідною ознакою покарання і робить його карою [7, 16].

Але ця різниця не повинна бути надмірною, саме це і мав на увазі законодавець. У даному випадку мова повинна йти не про відсутність різниці між умовами життя при позбавленні волі та на свободі, а про принцип економії кримінальної репресії. Цей принцип означає, що до кожної винної у вчиненні злочину особи необхідно застосовувати таке покарання, яке мінімально необхідне для його виправлення, попередження вчинення ним нових злочинів, для впливу на інших нестійких осіб, а також, і для задоволення відчуття суспільної справедливості.

Режим відбування покарання має на меті: забезпечення ізоляції засуджених, охорони та постійного нагляду за ними; роздільне утримання різних категорій засуджених у відповідності з вимогами законодавства в залежності від віку, статі, тяжкості вчиненого злочину, особи правопорушника; точне та неухильне виконання засудженими покладених на них обов'язків; виключення можливості вчинення особами, що відбувають кримінальне покарання злочинів або інших антисуспільних вчинків тощо.

Режим повинен забезпечувати: обов'язкову охорону та ізоляцію усіх засуджених та постійний нагляд за ними з тим, щоб виключалася можливість вчинення нових злочинів; суворо роздільне утримання засуджених в залежності від статі, характеру вчинених злочинів та їх особи; точне і неухильне виконання засудженими власних обов'язків та суворе дотримання дисципліни; створення умов для ефективної роботи з виправлення засуджених, обов'язкового притягнення їх до суспільно-корисної праці та загальноосвітнього навчання; можливість підтримки зв'язків засуджених з родинами; забезпечення ув'язненим належних житлових, комунально-побутових умов, а також медичного та культурного обслуговування.

Оскільки режим є порядком виконання покарання, то в ньому зосереджено увесь зміст даного виду покарання, і, звідси, виражений і весь комплекс правообмежень. Головними з них можна назвати ізоляцію і постійний нагляд, обмеження у побаченнях, передачах, посылках, комунально-побутові обмеження та заборона на користування необхідними предметами повсякденного життя. Таким чином режим втілює у собі всі елементи кари і має каральну функцію.

Іншою частиною змісту режиму є комплекс правил внутрішнього розпорядку, який не карає, а виховує, дисциплінує і слугує завданню керівництва певним колом осіб, що знаходяться у замкнутому просторі. Дотримання режиму є обов'язковим для засуджених. Засобами його забезпечення виступає охорона установи виконання покарання, нагляд за засудженими, застосування заходів стягнення та заохочення, застосування окремих заходів безпеки та ін. [4, 6].

Режим можна розглядати і як один із способів виявлення власне покарання, зміст якого становить комплекс правообмежень та сукупність правил повсякденної поведінки засуджених в умовах установ виконання покарань. Щодо покарання у виді довічного позбавлення волі, то режим, як вже зазначалося, складається з так званих правил режиму, тобто правил внутрішнього розпорядку, встановлених в установах виконання покарань для засуджених під час відбування ними покарання. Перш за все правила режиму дозволяють реалізувати основну ознаку позбавлення волі, яка визначає зміст цього покарання, передбачаючи обмеження, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства, регулюючи зв'язки позбавлених волі з зовнішнім світом, регламентуючи кількість побачень, одержання посилок і передач, придбання продуктів харчування і предметів першої необхідності тощо.

Але, з іншого боку, правила режиму, охоплюючи всі сторони життя засуджених, її побут та діяльність, не завжди містять у собі елемент кари. Це стосується правил поведінки засуджених у побуті, розпорядку дня, порядку організації виробничої діяльності, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, відпочинку, проведення виховних заходів, участі у самодіяльних організаціях. Правила режиму також регламентують та організують матеріально-побутове та медико-санітарне забезпечення осіб, позбавлених волі.

Правила режиму регламентуючи умови утримання засуджених під час відбування покарання і передбачаючи їх права та обов'язки, одночасно визначають характер діяльності та обсяг повноважень адміністрації установ виконання покарань (УВП) із здійснення позбавлення волі, тобто з реалізації належної засудженому кари. Отже, адміністрація УВП має право застосовувати до засуджених правообмеження лише в тих межах, які передбачені діючим законодавством.

Регулюючи взаємовідносини співробітників УВП з засудженими, правила режиму створюють умови для постійного та всеохоплюючого контролю за позбавленими волі. Значення режиму як одного з основних засобів досягнення мети покарання полягає в тому, що він регулює поведінку засуджених, їх спосіб життя та умови відбування покарання. В той же час, режим регулює діяльність адміністрації УВП з виконання вироків до позбавлення волі, тобто з ізоляції засуджених і здійснення за ними нагляду, реалізації правообмежень, встановлених для осіб, позбавлених волі, дотримання ними розпорядку дня та інших правил поведінки.

Кримінально-виконавче право повинно виходити з того, що крім зазначеного, режим регулює засади застосування так званих засобів соціально-виховного впливу на засуджених, що дозволяє поєднати їх з покаранням. Таким чином, режим в місцях позбавлення волі виконує різноманітні функції, характеристику яких буде представлено нижче [8, 5].

До основних функцій режиму відносяться наступні: забезпечення реалізації кримінально-правової норми; забезпечення застосування виправного впливу; виховна; регулювання кримінально-правової кари; вчасного попередження; загального попередження. Не є точною, на нашу думку, вислови деяких авторів, що режим повинен мати пріоритетною метою виправлення та виховання. Серед усіх функцій необхідно виділяти найважливішу функцію – каральну.

Режим забезпечує внутрішній зміст покарання, оскільки немає покарання, яке б не завдало страждань (в іншому випадку покарання не матиме сенсу, і взагалі перестане бути покаранням). Усі правообмеження встановлюються в режимі для того, щоб досягти мети покарання, реалізувати кару. У свою чергу норми, що містять у собі елементи кари, реалізуються через діяльність адміністрації установ виконання покарань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т., 200 000 слів. Видання друге, виправлене [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2007. – Т. 3. – 864 с.

2. Козлов П.П. Режим виконання кримінальних покарань: монографія / Козлов П.П., Нікітін Ю.В., Стрелков Л. О. – К.: КНТ, 2008. – 218 с.
3. Беляев Н.А. Цели наказания и средства их достижения в исправительно-трудовых учреждениях / Беляев Н.А. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1963. – 186 с.
4. Васильев А.И. Режим в исправительно-трудовых учреждениях / А.И. Васильев, Л.С. Саблина. – М.: изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. – 112 с.
5. Кримінально-виконавче право України: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [В.М. Трубников, В.М. Харченко, О.В. Лисодєд та ін.]; за ред. В.М. Трубникова. – Х.: Право, 2001. – 312 с.
6. Ной И.С. Теоретические вопросы лишения свободы / Ной И.С. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1965. – 168 с.
7. Шаргородский М.Д. Наказание, его цели и эффективность / Шаргородский М.Д. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1973. – 160 с.
8. Степанюк А.Х. Режим відбування позбавлення волі в установах виконання покарань: Конспект лекції / А.Х. Степанюк, В.М. Трубников. – Х.: НЮА, 1994. – 68 с.